

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ІНТЕГРОВАНОМУ ВНЗ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

М. Є. ЧАЙКОВСЬКИЙ

На сучасному етапі констатується зростання кількості людей з особливими потребами, в тому числі молоді, яка потребує здобуття якісної вищої освіти. Це вимагає від ВНЗ зосередження зусиль на створенні відповідних умов доступу і супроводу навчання студентів з особливими потребами.

Інклюзивне навчання є основою і найбільш ефективною формою здобуття якісної освіти людьми з особливими потребами. Але ця форма навчання обмежується переважним охопленням дітей з порушеннями психофізичного розвитку дошкільного і молодшого шкільного віку при існуючій нагальній потребі його широкого впровадження у ВНЗ.

Розроблення і практичне втілення шляхів упровадження інклюзивного навчання в інтегрованих закладах освіти відповідає сучасним прогресивним світовим тенденціям забезпечення якісної вищої освіти молоді з особливими потребами, прийнятому в Україні курсу на впровадження інтегрованого навчання та напрямам діяльності Університету «Україна» у розбудові системи інклюзивного навчання студентів.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі практично відсутні матеріали стосовно практики впровадження інклюзивного навчання у ВНЗ. Мають місце лише наміри переходу від інтегрованого до інклюзивного навчання колективом Університету «Україна». Не виявлено також публікацій про досвід створення і організацію діяльності учасників інклюзивного освітнього простору: загальноосвітня школа — вищий навчальний заклад.

До останнього часу не вирішене питання практичної реалізації інклюзивного навчання студентів з особливими потребами, не розроблені форми і методи взаємодії колективів різнорівневих інтегрованих закладів освіти, що стримує доступ до здобуття вищої освіти і унеможлиблює наступність, послідовність і безперервність навчально-виховного процесу дітей і молоді з особливими потребами.

Метою статті є теоретичне обґрунтування і практичне втілення шляхів упровадження інклюзивного навчання в інтегрованому ВНЗ інклюзивної орієнтації.

В Україні відзначається неухильне зростання загального числа інвалідів, частка яких в структурі населення збільшилася за останні 15 років вдвічі (до 2,6 млн осіб, у тому числі 168 тисяч дітей). Викликає занепокоєння, що на 450 тис. вагітностей народжується 150 тис. дітей із вродженими вадами і серед них 20 тис. – з важкими порушеннями [3].

Нормативно-правовою базою забезпечення освіти молоді з особливими потребами в Україні є Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Указ Президента України від 01.06.2005 р. № 900 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов з життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» та ін. [1, 5–9].

Існуючі преференції сприяли поступовому збільшенню загальної чисельності студентів-інвалідів у вищих навчальних закладах. Зокрема, якщо у 1994-1995 н. р. у ВНЗ України навчалось лише 945 студентів з особливими потребами, то у 2004–2005 н. р. їх було майже 3 тисячі, а в 2006–2007 н.р. їх кількість зросла до 7 тисяч. Проте, це становить менше 0,5% від чисельності інвалідів віком до 40 років [3]. За статистикою Національної асамблеї інвалідів, зі 100 молодих людей з особливими потребами, які могли б навчатись у ВНЗ, вищу освіту здобувають лише двоє [4].

Сучасний етап навчання людей з особливими потребами базується на їх інклюзії (включенні) в середовище звичайних закладів освіти, що в розвинутих країнах є головною тенденцією і передбачає повну громадянську рівноправність цих осіб. Інклюзивне навчання досягається шляхом створення безперешкодного архітектурного середовища, спеціального пристосування навчальних приміщень, забезпечення необхідним допоміжним навчальним обладнанням, спеціальним транспортом для перевезення маломобільних осіб з обмеженими можливостями та ін. [10].

У грудні 2006 року Генеральна Асамблея ООН прийняла всеосяжну і єдину Конвенцію про захист і заохочення прав і гідності інвалідів, у якій вперше проголошено, що держави-учасниці забезпечують інклюзивну вищу освіту [12]. Але наукове і методичне підґрунтя для такого навчання й досі відсутнє. Тому ця проблема є актуальною і потребує глибокого вивчення.

Університет «Україна» за 12 років свого існування подолав шлях до вищого навчального закладу IV рівня акредитації, випустив близько 35 тис. фахівців соціальних професій, із них – 1 033 з числа студентів-інвалідів. Сьогодні в університеті, включаючи його 26 регіональних структурних підрозділів у складі 13 інститутів, 3 філій, 3 коледжів, навчається понад 47 тис. студентів за рівнем бакалавра, спеціаліста і магістра з понад 100 спеціальностей.

Нагальною проблемою сьогодення Університету «Україна» і його мережі філій є поступовий перехід від інтегрованої до інклюзивної освіти з усвідомленням того, що запровадження принципів інклюзії у вищу освіту вимагає докорінної перебудови навчального процесу та свідомості всіх його учасників і, що результати цієї роботи будуть сприяти не лише розширенню можливостей для навчання та соціалізованості студентів, а й сприятимуть розвитку суспільства в цілому [2].

Чільне місце серед філій Університету «Україна» посідає Хмельницький інститут соціальних технологій (ХІСТ), який, опираючись на 12-річний досвід реабілітаційного супроводу навчання студентів з особливими потребами і створену відповідну матеріально-технічну базу, одним із перших серед ВНЗ України здійснює впровадження інклюзивного навчання. Цьому у значній мірі сприяла реалізація мікропроєкту Міжнародного фонду соціальних інвестицій «Соціально-психологічний та педагогічний супровід навчання соціально вразливих груп студентів», завданням якого була організація предметного середовища, що відповідає функціональним можливостям студентів, сприяє їх включенню в суспільні процеси та групові відносини, розширенню сфери комунікації та спілкування, доступності інформації, самореалізації та творчій діяльності.

В інституті створено Центр інклюзивного навчання і сформовано інклюзивний освітній простір: ЗОШ — ВНЗ, який ми визначаємо як систему соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним формуванням технологій здобуття якісної освіти і досягнення оптимального рівня соціалізованості молоддю з особливими потребами.

У розбудові інклюзивного освітнього простору бере участь весь колектив закладу, включаючи науково-педагогічний склад, адміністративний і допоміжний персонал та студентів. Проведення заходів із формування та підвищення інклюзивної компетентності членів колективу, надання послуг студентам з особливими потребами та організацію взаємодії закладів освіти із соціальною інфраструктурою м. Хмельницького координує Центр інклюзивного навчання. Організацію та якісне проведення навчального процесу в інклюзивних академічних групах здійснюють завідувачі кафедр.

Тематичні плани підвищення кваліфікації викладачів розробляють провідні фахівці профільних кафедр (соціальної роботи, психології, фізичної реабілітації), обговорюють на методичних нарадах, затверджують та надають у Центр інклюзивного навчання для їх реалізації.

Підвищення інклюзивної компетентності викладачів здійснюється шляхом проведення короткострокових курсів підвищення кваліфікації, семінарів з тематики інклюзивного навчання, тренінгів, міждисциплінарних консиліумів, відкритих занять, які демонструють професійне зростання і надають можливість визначити подальші завдання власної і командної діяльності.

Перед проведенням заходів з підвищення кваліфікації та після виконання тематичного плану проводиться тестування на предмет визначення рівня інклюзивної компетентності і, за результатами заключного тестування, керівництво інституту приймає рішення про можливість продовження контракту на подальшу роботу викладача в закладі.

Для проведення профорієнтаційної роботи, участі у підготовці до вступу абітурієнтів з особливими потребами у ВНЗ і надання необхідної допомоги в навчанні і побуті студентам з особливими потребами, кожна кафедра формує команду волонтерів, до якої включають найбільш підготовлених студентів, у тому числі і студентів з особливими потребами. Волонтерська діяльність зараховується студенту як проходження виробничої практики і може бути темою курсової (дипломної) роботи.

На початку навчального року, на кожній кафедрі вивчають контингент студентів з особливими потребами, які зараховані на перший курс, а також отримують інформацію із Центру інклюзивного навчання про наявні порушення функцій, ступінь їх компенсації та потреби в соціальних послугах у процесі навчання; з'ясовують необхідні напрямки співпраці колективу кафедри і здорових студентів у відповідності до індивідуальних потреб і потенційних можливостей студентів з особливими потребами.

З урахуванням індивідуальних характеристик студентів з особливими потребами, колектив кафедри планує комплекс соціально-педагогічних заходів, у тому числі: індивідуальну роботу викладачів з окремими студентами, залучення до співпраці на волонтерських засадах здорових, добре підготовлених студентів до написання конспектів лекцій, сумісного виконання контрольних завдань, підготовки до заліків та іспитів; створюються умови для навчання слабоворих студентів (великі схеми, малюнки, збільшувальні лупи, лупи з підсвічуванням, лінзи для розгляду карт і малюнків, телевізійні збільшувачі для читання, електронні лупи, використання рельєфно-крапкової азбуки Брайля); за наявності вад слуху від викладача вимагається розбірлива артикуляція, подача матеріалу “обличчя до обличчя”, уповільнення темпу проведення лекції. За необхідністю використовують послуги сурдоперекладача чи родичів для студентів, які не володіють методикою жестової мови та жестового висловлювання або застосовують в аудиторії мобільні FM-системи. Використання допоміжних засобів навчання забезпечує працівник ресурсного кабінету під керівництвом викладача кафедри здоров'я людини і фізичної реабілітації.

Співпраця викладачів із психологом і соціальним педагогом спрямована на створення позитивного психологічного мікроклімату, адекватного соціального мікросередовища в інклюзивній академічній групі, на психічний і соціальний розвиток, корекцію психологічного стану та соціальну інтеграцію студентів, які мають у цьому потребу.

При проведенні контрольних занять, заліків, іспитів студентам із сенсорними порушеннями надається додатковий час для складання іспитів.

Специфічною особливістю соціально-педагогічної роботи в спільному інклюзивному освітньому просторі ЗОШ — ВНЗ є об'єднання зусиль всіх учасників навчально-виховного процесу різнорівневих закладів освіти зі створенням єдиної системи неперервного кваліфікованого супроводу навчання шкільної і студентської молоді з особливими потребами. При цьому вивчаються і реально враховуються індивідуальні вікові та фізичні характеристики об'єктів впливу і потенційні можливості позитивних результатів взаємодії різновікових груп молоді у процесі позанавчальної діяльності. Поєднання співпраці суб'єктів та об'єктів інклюзивного освітнього простору передбачає взаємовдосконалення, взаємозбагачення цих сторін, поглиблення розвитку бажаних якостей, досягнення очікуваної адаптації і соціалізації молоді з особливими потребами та покращення суспільно корисних справ і умов життєдіяльності.

При здійсненні соціально-педагогічної роботи в інклюзивному освітньому просторі ми виходимо з розуміння того, що рамки діяльності не обмежуються закладом освіти, а поширюються на соціальну інфраструктуру мікрорайону, сім'ю, вулицю. Завданням цієї роботи є допомога молоді з особливими потребами у формуванні навичок та умінь самопізнання, всебічного розвитку, засвоєння норм соціальної поведінки, гармонізації внутрішньоособистісних та загальносуспільних інтересів, побудови загальноприйнятого стилю спілкування з оточенням.

Активна участь викладачів у науковому розробленні проблем інклюзивного навчання молоді з особливими потребами є необхідною і обов'язковою умовою підвищення інклюзивної компетентності і ефективності соціально-педагогічної роботи в інклюзивному освітньому просторі. Це здійснюється шляхом моніторингу, аналізу та узагальнення результатів діяльності, підготовки матеріалів до науково-практичних конференцій та публікацій у періодичних наукових виданнях.

Реальна перспектива виконання інститутом функцій регіонального центру впровадження інклюзивного навчання зобов'язує педагогічний колектив постійно вдосконалювати технології і методи соціально-педагогічної роботи і впроваджувати їх у практику в тісній співпраці з колективами закладів освіти інклюзивної орієнтації. Тому кожен викладач інституту, незалежно від профілю діяльності, бере участь у проведенні планового комплексного наукового дослідження з проблем інклюзивного навчання.

Колектив ХІСТ Університету «Україна» проводить системну, послідовну і цілеспрямовану роботу з формування технології інклюзивної освіти студентів з особливими потребами.

Пріоритетними напрямками діяльності інституту визначено: формування інклюзивної компетентності членів колективу; зосередження зусиль на активізацію волонтерського руху в наданні соціальних послуг учням і студентам з особливими потребами; вдосконалення роботи з абітурієнтами з особливими потребами в питаннях професійної орієнтації і підготовки до вступу у ВНЗ; налагодження предметних і змістовних контактів педагогічних колективів різнорівневих закладів освіти (ЗОШ-ВНЗ) для забезпечення наступності і безперервності навчально-виховного і реабілітаційного

процесу; встановлення партнерської взаємодії з батьками, місцевою соціальною інфраструктурою, молодіжними громадськими організаціями в досягненні оптимального рівня соціалізованості учнів і студентів з особливими потребами.

У подальшому планується вдосконалення напрямів і технологій соціально-педагогічної роботи в інклюзивному освітньому просторі ЗОШ — ВНЗ, апробація і впровадження результатів дослідження в практику закладів освіти інклюзивної орієнтації.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : [прийнято на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.] / [відп. за вип. С. Йовна]. – Офіц. вид. – К., 1996. – 12 с.
2. Забезпечення інклюзії студентів шляхом розбудови безбар'єрного освітнього середовища. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nain.org.ua/index.php?option=com_progalendar&month=6&day=27&year=2008
3. Міщишин І. Проблема налагодження педагогічної взаємодії з неповносправними студентами / І. Міщишин, О. Міщишин // Вісник Львівського університету [вип. 25. Ч. 2]. – 2005. – С. 232–240.
4. Пічугіна Т. В. Обґрунтування необхідності моніторингу навчання студентів-інвалідів у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Т. В. Пічугіна – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.au/porta/soc_gum/znpkp/Sp/2009_12/24.pdf.
5. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки : наказ Міністерства освіти і науки № 855 від 11.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4828.
6. Про освіту : закон України № 1060-XII, із змінами від 11.06.2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. – № 34. – 451 с.
7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : закон України // Права інвалідів в Україні. – К.: Сфера, 2002. – С. 165–169.
8. Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України від 1 червня 2005 р. № 900. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naiu.org.ua/content/view/99/87/>
9. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України № 2961-IV від 06 жовтня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cg?nreg=296115&pass=XMLMf5x.gwJgb.AwZixScTG/HdliUsFggkRblic>.
10. Стандарти соціальних послуг. Збірка проектів документів / за ред. Л. Л. Сідельнік. – К. : Український фонд соціальних інвестицій, 2007. – 175 с.
11. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. – 128 с.
12. Фудорова О. М. Особи з обмеженими можливостями на ринку університетських послуг України. [Електронний ресурс] / О. М. Фудорова – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2008/articles/Fudor.pdf